

Necla Kelek (Turecko)

Německá socioložka tureckého původu, tvrdá a neohrožená kritička islamismu, bojovnice za ženská práva. Narodila se roku 1957 v Istanbulu, v deseti letech přišla z tradiční anatolské vísky do Německa. Dětství strávila zavřená v bytě podle přísných zvyků anatolské morálky. Osvobodilo ji až zmizení násilnického otce, pak učení – a její nos! „Kdybys byla hezčí, nemusela bys studovat. Byla bys vdaná jako tvoje sestra,“ opakovala jí neustále její matka. Necla Kelek svůj výrazný nos miluje. Ve svém díle zpracovává především téma „muslimské paralelní společností v Německu“. V bestselleru *Die fremde Braut* (Cizí nevěsta) analyzovala osudy tureckých žen v Německu a praktiku „importu“ nevěst a ženichů z Turecka. Kniha získala prestižní Cenu sourozenců Schollových. Vliv tradic a islámu na integraci Turků do německé společnosti zkoumá i v knihách *Die verlorenen Söhne* (Ztracení synové) a *Chaos der Kulturen: Die Debatte um Islam und Integration* (Chaos kultur: Debata kolem islámu a integrace).

úryvek přeložila Zuzana Fuksová

Taksim

Co je vlast?

Možná existovala tehdy v Istanbulu, když vyšlo slunce a ráno v sedm se otevřela okna obchodů v naší malé ulici, aby dovnitř vpustila čerstvý vánek od Bosporu. Když syčely čajové konvice, zapínala se rádia a také u nás se z „kufrového rádia“, aparátu velikosti cestovního kufru, tiše rozezněly istanbulské písně od Dede Efendiho, které začínají jediným pomalým zajímavým taksim, tónem, který se ale těsně předtím, než nasadí housle a buben, rozmáchne, jako kdyby pták letěl nad městem a mořem. Bylo mi sedm nebo osm a ráda jsem v noční košili čekávala na Ismeta Beye, kapitána bosporského trajektu, který každé ráno ve stejném čase vycházel z domu, přede mnou si sundal čepici a pozdravil mě: „Dobré ráno, má krásko!“

Možná je vlast můj strýc Enischte. On, který je skoro tak starý jako republika a který pro mě ztělesňuje vše, co ta země zosobňuje ve vši své srdečnosti, hrdosti a nerozumu.

Možná je vlast rodina, scházení se u narození, svateb nebo pohřbů, to vědomí sounáležitosti, ten pocit, že je tu někdo, kdo na vás čeká. Možná je vlast blízkost, která vzniká ze společně sdílených dětství.

A přece nemůže nikdo z mé rodiny označit místo, kde by chtěl zůstat nebo kam by se chtěl vrátit: ani malý dům mých rodičů v centrální Anatolii, ani Istanbul, ani Ankaru nebo Bursu, kde bydlí moji příbuzní, ani Ayvalik, kam jezdí na prázdniny, ani Dolní Sasko, kde vyrostli moji sourozenci a později i já. Vlast není žádné místo.

Mému strýci jménem Enischte bylo 13 let, když v roce 1943 odešel z centrální Anatolie do Istanbulu, aby tam chodil do školy. Stejně jako on, opustili moji rodiče a po nich skoro všichni mí příbuzní Uzun Yayla, „Široké údolí“ u Kayseri. Nikomu nebylo zatěžko odejít, nikdo tu opravdu nezapustil kořeny, právě tak málo jako už rodiče nebo prarodiče, kteří přišli z jiných

končin země a tam byli usídleni.

Nejprve žili v opuštěných vesnicích Arménů. Domy, které pak sami postavili, byly z hlíny a slámy, jednoduché a provizorní – někdy člověk přece odtáhne zase pryč.

Odtáhnout, přestěhovat se dál, je pro moji rodinu stejně jako pro další příslušníky anatolského lidu zdá se to nejasnější pod sluncem. Stále znova opouštěli dvory, zahrady, řeky, hory. Celé vesnické komunity přitáhly do jednoho bloku domů ve zbytnělých velkoměstech, do Izmiru, Istanbulu nebo Ankary – ne vždy dobrovolně; často byly nuceny, hladem, armádou, nedostatkem. Za nimi zůstaly prázdné domy, vesnice, které zpustly a zchátraly, jako by se jimi prohnala válka.

„Turek hledí vždy jen vpřed, nikdy dozadu“, řekla mi Ece Temelkuran, turecká žurnalistka, během jednoho rozhovoru v Berlíně. Žádné zpět neexistuje. „Koho zajímá, odkud pocházíme, kam jdeme“, říká hlas lidu. „Život trvá tři dny. Všechno je pomíjivé, jsme tu, abychom zemřeli. Život není než zkouškou, kterou na nás Alláh uvalil.“ Před čtyřiceti lety jsem jako desetiletá přišla do Německa. Za sebou jsem nenechala žádnou vlast, nýbrž Kocabasch, Hlavouna, mého kocoura. Kvůli Istanbulu ne, kvůli němu jsem neplakala. Pocit, že jsem ztratila ještě více, přišel až později. Istanbul nebyl tak úplně vlastí mých rodičů. Nikdy se v tomhle městě necítili doma, žili tu jako návštěvníci z Anatolie, aby za dvacet let zase šli dál. Mí sourozenci a já jsme bezradní, kde bychom měli pohřbit naši matku, až umře. Nebyla by spokojená s žádným místem, ani tam, ani onde. Když jí vykládám, že jsem byla v Pinarbashe, ptá se mě: „Co jsi tam ztratila?“ Ani Německo se nikdy nestalo její vlastí, přestože tu žije už desítky let. Na ní všude čekala jen cizina.

Můj otec se o deset let později vrátil zpět do Anatolie, moji sourozenci – i když z jiných důvodů – ho později následovali. Nebyla to ale touha po vlasti, po městě nebo po přátelích, která je hnala zpět. Buď museli, jako moje sestra, která byla do Anatolie provdána, nebo chtěli, jako moji bratři, kteří doufali v lepší pracovní uplatnění.

Přitom začalo všechno tak slibně: první léta v Německu byla až příliš vzrušující, nabízela příliš nového, než abychom my děti postrádaly Turecko nebo „vlast“. Byli jsme částí téhle společnosti a podíleli se na všem, co nám nabízela. Chodili jsme do kina, já jsem hrála ve vánoční pohádce městského divadla, dokud našemu otci tahle svoboda nepřišla příliš a zakázal svým třem manželkám udržovat nadále kontakt s Němci. Už jsem nesměla společně se spolužačkami dělat školní úlohy, už jsem nemohla plavat, mohla jsem dělat už jen to, co se odehrávalo v rodinném kruhu. Moje matka se setkávala s příbuznými, otec hrál karty se svými tureckými známými a z Vánoc se stal Ramadán. Od toho okamžiku jsme žili odděleně od našich německých sousedů. Jen k paní Zizske odvedle jsem někdy šla. Naučila mě péct jablečný mřížkový koláč. Náš malý svět se stal malým Tureckem.

Na nás turecká děvčata dohlížel „Big Brother“, lidová policie sestávající z bratrů (mých naštěstí ne), bratranců, strýců a otců. Jak a kde jsme se pohybovaly, co jsme dělaly – každá i malá odchylka od předepsaného chování byla v mžiku zaregistrovaná v centru fám a předána „lidovému soudu“ tureckých příbuzných a známých. Moji sestřenici postihl nejvyšší trest za nemravné chování: po tajné návštěvě diskotéky byla zavezena do Turecka a tam provdána. Nám ostatním dívkám zbyl život v chladu Severu, který nám nadále připadal jako věčný vítr a

nekonečná temnota. Jediným zábleskem naděje byly čtyři týdny letních prázdnin u příbuzných. Prchala jsem do svého fantazijního světa, do postele, k mým knihám a ke vzpomínkám na Istanbul, kde mi teplé slunce zahřívalo záda, kde na mě vždy čekalo něco hezkého – zmrzlina na trajektu přes Bospor nebo studená limonáda v piniových lesích kopce Camlica. Nebo právě Ismet Bey, ten přátelský kapitán. Možná je vlast sila, touha po ztraceném, když je člověk v cizině.

Při svých návštěvách Turecka jsem hledala tuhle blízkost, to důvěrně známé. Byly to „sentimentální cesty“, které doufaly v to, co už neexistovalo. Hned první návštěva skončila nezdarem. Před deseti lety jsem jela s oběma svými bratry a se svou sestrou do Kadiköy v Istanbulu do malé Hürriyet Cadessi, Ulice Svobody. Chtěli jsme navštívit dům našeho dětství, starý dřevěný dům v osmanském stylu, který stál na začátku ulice, která jemně stoupala do kopce. Dům byl stržen, pozemek sloužil jako parkoviště. Jen pár čtverečních metrů nebesky modrého zbytku barvy protipožární zdi sousedního domu ještě upomínalo na náš dětský pokoj. Kdo odchází, ten ztratil navždy místo, které bylo jednou vlastí.

Než jsem se vypořádala se zemí svého původu, musela jsem si vyjasnit, kam patřím. Jsem teď Turkyně s německým pasem nebo Němka „tureckého původu“? Píši v téhle knize o vlastních krajanech jakožto Turkyně? Nebo jako Němka? A kde беру jakožto ta, která odešla, právo mluvit o Turecku?

Ztráta místa dětství, které bylo kdysi vlastí, vysazení v cizině není jen ztrátou, nýbrž také výhrou. Musel uběhnout nějaký čas, než jsem to pochopila. Nejdřív jsem se musela hodně naučit. Když jsem sem přišla, narazila jsem na lidi, kteří měli jiné představy o životě, vztazích, politice a svobodě než mí turečtí rodiče a příbuzní. Chtělo to svůj čas, než jsem pochopila, co znamenaly pro mé německé přátele odstup a rezervovanost: že respekt neznamená poslušnost, nýbrž úcta k druhému, že rezervovanost není chladnost, nýbrž zdvořilost. Musela jsem se s tím vypořádat, pokud jsem nechtěla zůstat „cizí“. Teprve díky tomu jsem poznala sama sebe a ostatní. A chtělo svůj čas, než jsem mohla být sama sebou, aniž by to vyvolalo strach ze ztráty mně blízkých lidí.

„Jak mohu být ‚Já‘, aniž bych zradil své rodiče, svou vlast?“, ptal se mě jeden turecký mládenec během interview. Muslimská společnost se vnímají jako nerozpustitelné kolektivy – každý a každá je jedním dílem téhle osudové pospolitosti. Rozhodující otázka nejen pro integraci, ale také pro vlastní identitu proto zní, jestli se jedinec zvládne osvobodit od daného „my“ a zda najde svůj hlas jako „Já“ zodpovědné samo za sebe a zda se z pocitu vlastní odpovědnosti cítí zodpovědný za společnost, ve které žije. Jestli přitom podle pasu zůstává Turkem nebo Němcem, je druhotné.

Cesta, která vede k místu v této společnosti, je jen přes vlastní Já. Kdo čeká, že mu zdejší společnost přichystá novou identitu jako nové šaty, do kterých je třeba jen vklouznout, ten bude hořce zklamán.

Člověk si musí vybudovat odstup k sobě, ke zemi svého původu a ke své nové vlasti. Teprve pak bude žít sebeurčující život a bude schopen zapustit kořeny. Kdo se oproti tomu uzavře neznámému, vzdá se velké příležitosti dál se rozvíjet – to platí pro obě strany, pro ty, kteří

přicházejí i ty, kteří tu jsou. I přijímající společnost musí být připravená ke změnám. Pokud jsou migranti připraveni přistoupit na takové střetnutí, mají šanci z něj mnoho vytěžit. Protože my disponujeme dvojítm kapitálem: známe kulturu, ze které pocházíme, a poznáváme tu novou. Z rozdílu mezi oběma může vzniknout něco nového. Pohled je zostřen, člověk se na některé společenské události dívá kritičtěji než ti, kteří mezi nimi vyrostli jako s něčím samozřejmým. Mně to umožnilo vidět něco, co zdejší společnost neviděla nebo nechtěla vidět: mizernou situaci „importovaných nevěst“, kterou jsem popsala ve své knize „Cizí nevěsta“; nebo situaci „Ztracených synů“, násilných muslimských mladíků, pro které je pod tíhou imperativů jejich původní kultury a požadavků moderní společnosti tak těžké se tu začlenit.

S tímto cizostí zostřeným pohledem se v této knize obracím ke své „hořkosladké vlasti“, ze které pocházejí cizí nevěsty, ztracení synové a také já sama. Protikladný přívlastek „hořkosladký“ se mi zdál přiléhavý pro popis mého vztahu k zemi, ze které pocházím. V Turecku je toho mnoho, co je mi stále stejně důvěrně známé – básně od Orhana Veila, romány Orhana Pamuka nebo Zülfü Livaneli, sladké vábení jídel, teskné istanbulské písně, třpyt Bosporu.

A vedle toho je tu spousta toho, co mě rozhořčuje a rozhněvává – osud dívek a žen ve městech Diyarbakir, Malatya nebo v provincii Gaziantep, které neznají svá práva a jsou politikou ponechány samy; všední život malých křesťanských obcí, které se před nepřátelstvím jejich muslimského okolí stáhly za vysoké zdi; krutá statistika vražd ze cti, kterou zaznamenává ženská organizace Kamer; lhostejnost lidí vůči všemu, co svědčí o minulosti, která je starší než vláda Osmanů; tabuizace historických provinění, které Turci napáchali na Arménech a Řecích.

Turecká Průmyslová a obchodní komora agituje v německých novinách se sloganem: „Je čas přehodnotit klišé o Turecku a udělat si o zemi realistický obrázek.“ Řídila jsem se jím a vydala se do Anatólie.

Tyhle cesty jsem podnikala sama, ale také spolu s mým životním partnerem Peterem Mathewsem, protože v určitých oblastech Turecka je nemožné jakožto žena cestovat sama. Ve východní Anatólii po Vás na veřejnosti, kde na ženu nenarazíte, pokukují podezíravě, skoro nepřátelsky, mužské skupinky. Turecko, to nejsou ta tři procenta země, která se na istanbulských jevištích, v kavárnách Cihangiru nebo Nisantasi oslavují jako moderní a světácké a nechtějí si připustit, že to město na Bosporu je většinově dávno obydleno těmi „lidmi z venkova“, ze kterých si jako z pastýřů a sedláků utahují. Tato ignorance vyjde draho: „Teď jsme na řadě“, řekl mi bratr jedné poslankyně, která patří k Erdoganově straně Tayyip. „My“, to jsou v podstatě miliony lidí sepjatých s tradicemi původem z Anatólie. Ta činí 97 procent země a vždy byla vládnoucími elitami – Osmany nebo kemálisty – opovrhována jako zaostalá a zanechána napospas tamním vládnoucím archaickým klanům. Pro bojovné Osmany byla Anatólie jen přestupní stanice, chtěli dál na Západ, kde byla dražší kořist odvezení. Pro Atatürka a zakladatele republiky to byla rekrutační kotlina pro prosazení „tureckosti“; kraj, ze kterého byli odsunuti téměř všichni nemuslimové, aby to, co patřilo křesťanům, bylo přenecháno „spolehlivějším“ muslimům a bylo možné je připoutat k vlajce. Genocida Arménů, která v oněch letech následovala za účelem prosazení „tureckosti“, je tureckými politiky dodnes popírána.

Turecko má o sobě mínění, které se zakládá na mylném úsudku. Ten se nazývá „tureckost“ – výhružné slůvko, které sloužilo k tomu, aby bylo možné poslat za mříže již mnohé kritiky a kritičky v Turecku kvůli jeho údajnému pošpinění. Kdo studuje historii Osmanské říše, která byla mnohonárodnostní říší s mnoha náboženskými komunitami, ten pochopí, že „tureckost“ je artefakt, „vynález“ otců republiky, kterým prosazovali svůj mocenský nárok na úkor všech „Neturků“, kteří v Anatolii žili. Vysvětluje nám to, proč Turci obhajují tureckost jako nějaký svatý grál? Na čem se zakládá, v čem spočívá? Jak se stala Anatolie tureckou a kde zůstaly další národnostní skupiny, které mnohonárodnostní říši tvořily? Jakou kulturu, jaké společenské struktury a jaké hodnoty Osmani zanechali „Turkům“ po staletích své vlády? Co dali svým muslimským poddaným v oblasti vzdělání, státu, stavby měst?

Jak vypadá život žen v Istanbulu, Ankaře a Anatolii? Čím jsou zdůvodněny brutální vraždy ze cti, kterým jsou ženy vystaveny tam, kde se dodržují kmenové obřady? Změnilo se na tom něco od zpřísnění zákonů? Jaký význam mají prudké diskuze o šátku, který vlastně není v očích jiných Evropanů ničím jiným než cárem látky?

[...]

Možná jsem nejprve musela být čtyřicet let pryč z Turecka, abych čerpala sílu ze ztraceného. Možná jsem se musela, jak píše Monika Maron v knize „Pavlovy dopisy“, přestat chtít distancovat od svých rodičů a všeho, co ztělesňovali, a být připravena jednoduše chtít pochopit život mé matky a mého otce.

Možná jsem si dlouho musela udržovat odstup, vyhýbat se zemi, ze které jsem přišla, abych i za tuto část svého života a své minulosti převzala odpovědnost. Teď jsem toho schopna. A pokouším se oba světy spolu spojit, minulost zachránit skrze budoucnost.

S těžkým srdcem jsem jela do vesnice mé matky. Leží na kopci blízko Pinarbashe a jako mnoho vesnic v Anatolii ji její obyvatelé opustili. Jen pár starých lidí a někteří lidé vracející se na prázdniny se tu stará o skromné domy. Dům rodiny, ve kterém vyrostli moje matka, její sestry a bratři, který sami postavili, tu stojí, malý a zchátralý, rostliny v zahradě jsou seschlé, studna vyschla. Když jsem v zimě stála před domečkem, zdálo se mi jako by mi říkal: podívej se na mě, já jsem neodešel jako vy všichni, zůstal jsem, čekal jsem na vás.

Rozhodnutí, ke kterému jsem se tehdy odhodlala, bylo umíněné: zařídím, aby byl tenhle dům znovu obyvatelný, aby v zahradě zase kvetly květiny a cukety a zrály meruňky. Cítím se za tenhle kus země zodpovědná. A přestože mě moji příbuzní za tenhle plán chtít vytvořit na všem opuštěném místě kus „vlasti“ považovali za bláznivku, i oni přeci jen hned začali vzpomínat. Sestry si vzpomněly, jak seděly na lavici, přihlížely hrajícím si psům a jak dohromady šily. A s těmi vzpomínkami přišlo přání ještě jednou tam sedět. Já je tam přivedu. Mladé ženy v rodině stojí za mnou. Dáme mojí rodině zpět malý kus historie a nám místo.

Často pro nás získají věci význam teprve v minulosti: vlast je také tam, kde má vzpomínka své místo. A to je skoro všude, také v Kilicmehmet, v centrální Anatolii. Mezitím jsem se stala Němkou – nejen podle pasu, ale také tím, že se identifikuji s demokratickou Ústavou téhle společnosti, se svobodami, které mně a ostatním umožňuje. Ale nezapomněla jsem, odkud

pocházím. Mnoho intelektuálů, spisovatelů, žurnalistů, umělců a dalších, kteří se v posledních letech zasadili za právní stát v Turecku, za svobodu slova a za rovnoprávnost žen, bylo zdiskreditováno, likvidováno a obžalováno. O to víc obdivuji tyto lidi, protože já to mám lehké: když kritizuji zemi svého původu, chrání mě stát, ve kterém dnes žiji, oni ale podstupují velké riziko, když přebírají zodpovědnost za svou zemi, za svou vlast. Jim a všem, kteří jsou s nimi, je věnována tato kniha.

[...]